Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

Artykuły

Studia Iuridica Lublinensia vol. XXV, 3, 2016
DOI: 10.17951/sil.2016.25.3.893

Mariola Szewczak-Daniel
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
mariola.szewczak@poczta.umcs.lublin.pl

Ochrona praw dziedziców koniecznych na ziemiach polskich w XIX i XX w.

Protection of the Rights of Necessary Heirs in the Polish Lands in the 19th and 20th Centuries

STRESZCZENIE

Zasada swobody testowania doznała ograniczeń w aspekcie przedmiotowym przez ochronę praw dziedziców koniecznych, co znalazło wyraz w rozwiązaniach prawnych przyjętych przez prawo spadkowe dziewiętnastowiecznych europejskich kodyfikacji cywilnych. Istota ochrony praw dziedziców koniecznych polegała na tym, iż nie mogli oni bez uzasadnienia zostać wykluczeni przy spadkobraniu. Instytucjonalny wyraz ochrony prawnej najbliższych członków rodziny na gruncie nowożytnych kodyfikacji cywilnych stanowił system zachowku (znany kodyfikacji austriackiej [ABGB] i niemieckiej [BGB]) oraz system rezerwy (uregulowany w Kodeksie Napoleona). Celem artykułu jest dokonanie przeglądu instytucji prawa spadkowego regulujących kwestie ochrony praw dziedziców koniecznych, tj. zachowku i rezerwy, obowiązujących na ziemiach polskich w XIX i XX w. Na tle odmienności wypływających z obu instytucji dokonano krótkiego omówienia ich istoty oraz wskazania zasadniczych różnic, jakie zachodzą w ich uregulowaniu. Ponadto tytułem podsumowania autorka poddała analizie wady i zalety wynikające z rozwiązań ustrojowo-prawnych przedstawianych instytucji.

Słowa kluczowe: dziedzice konieczni; zachowek; rezerwa; kodeks cywilny; austriacki kodeks cywilny; niemiecki kodeks cywilny; Kodeks Napoleona; testament; spadek

WPROWADZENIE

Fundamentalną zasadą nowożytnego prawa spadkowego jest zasada swobody rozporządzania swoim majątkiem na wypadek śmierci. Zasada ta niewątpliwie stanowiła reminiscencję ogólnej reguły prawa cywilnego doby XIX w.,

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

tj. autonomii woli stron, według której każdy podmiot posiadał prawo do rozporządzania swoim majątkiem[1]. Jednakże zasada swobody testowania doznała ograniczeń w aspekcie przedmiotowym przez ochronę praw dziedziców koniecznych, co znalazło wyraz w rozwiązaniach prawnych przyjętych przez prawo spadkowe dziewiętnastowiecznych europejskich kodyfikacji cywilnych. U podstaw omawianych rozwiązań legła jedna z podstawowych funkcji prawa spadkowego, jaką jest ochrona praw majątkowych dziedziców koniecznych, czyli najbliższych członków rodziny spadkodawcy, przez co zrealizowana została dalej idąca rola spadkobrania, tj. ochrona i umacnianie prawa własności. Istota ochrony praw dziedziców koniecznych polegała natomiast na tym, iż nie mogli oni bez uzasadnienia zostać wykluczeni przy spadkobraniu[2]. Instytucjonalny wyraz ochrony prawnej najbliższych członków rodziny na gruncie nowożytnych kodyfikacji cywilnych stanowił znany już prawu rzymskiemu system zachowku (unormowany także w kodyfikacji austriackiej i niemieckiej) oraz system rezerwy (uregulowany w Kodeksie Napoleona)[3].

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie przeglądu instytucji prawa spadkowego regulujących kwestie ochrony praw dziedziców koniecznych (tj. zachowku i rezerwy), obowiązujących na ziemiach polskich w XIX i XX w. Na tle odmienności wypływających z obu instytucji dokonano krótkiego omówienia ich istoty oraz wskazano zasadnicze różnice, jakie zachodzą w ich uregulowaniu. Ponadto, tytułem podsumowania, autorka poddała analizie wady i zalety wynikające z rozwiązań ustrojowo-prawnych przedstawianych instytucji.

Na ziemiach polskich przez cały XIX i na początku XX w., aż do wejścia w życie zunifikowanego prawa spadkowego z 1946 r., w dziedzinie prawa spadkowego i całego prawa cywilnego obowiązywały kodyfikacje państw zaborczych. Na ziemiach zaboru austriackiego wprowadzono przepisy austriackiego prawa cywilnego. W zaborze pruskim usankcjonowano moc prawną niemieckiej kodyfikacji cywilnej[4], na terenach centralnych i wschodnich (Królestwo Polskie) – przepisy Kodeksu Napoleona, a następnie Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego z 1825 r.[5], zaś na ziemiach wschodnich – tom X Zwodu Praw Cesarstwa Rosyjskiego z 1832 r.[6]

---

[1] J. Bieda, *Testament – prawo a praktyka Królestwa Polskiego w świetle akt notariuszy zgierskich w latach 1826–1875*, Łódź 2013, s. 31.

[2] S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 2, Kraków 1994, s. 76.

[3] A. Dziadzio, *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2012, s. 371–372.

[4] Do czasu wejścia w życie niemieckiego kodeksu cywilnego (BGB) na ziemiach pierwszego zaboru pruskiego wprowadzono Landrecht wschodniopruski z 1721 r. Po przyłączeniu ziem drugiego i trzeciego zaboru, usankcjonowano moc prawną Powszechnego Prawa Krajowego (PPK), zwanego Landrechtem pruskim z 1794 r. Zob. S. Płaza, *op. cit.*, s. 49.

[5] A. Korobowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2003, s. 292.

[6] Na gruncie przepisów X tomu Zwodu Praw Cesarstwa Rosyjskiego ochronie praw najbliższych członków rodziny służył zakaz dowolnego dysponowania przez spadkodawcę dobrami rodowymi, które każdorazowo musiały przypaść jego zstępnym, zaś w ich braku – krewnym w linii

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

ZACHOWEK (ABGB, BGB)

Wywodząca się z prawa rzymskiego instytucja zachowku, jak już zostało wspomniane, znalazła uregulowanie również na gruncie austriackiego kodeksu cywilnego z 1811 r. (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch – ABGB) oraz niemieckiego kodeksu cywilnego z 1896 r. (Bürgerliches Gesetzbuch – BGB)[7]. Istota ochrony praw dziedziców koniecznych w drodze instytucji zachowku wyrażała się w tym, że w przypadku nieuzasadnionego pominięcia w testamencie przysługiwało im roszczenie pieniężne skierowane przeciwko spadkobiercy testamentowemu o zapłatę sumy pieniężnej stanowiącej równowartość odpowiedniej części udziału, który otrzymaliby, gdyby dziedziczyli na podstawie ustawy. Innymi słowy, dziedzice konieczni stawali się wierzycielami spadkobiercy testamentowego, który nie dokonując działu spadku w naturze, zobligowany był tylko do wypłaty określonej sumy pieniężnej[8].

Przepisy ABGB regulujące instytucję zachowku zawarto w dziale XIV, zatytułowanym *O zachowku i policzeniu na zachowek i na część dziedzictwa*[9]. Austriacki kodeks cywilny do grupy dziedziców koniecznych zaliczał zstępnych, zaś w razie ich braku – wstępnych spadkodawcy[10]. W kręgu dziedziców koniecznych uprawnionych do zachowku nie znalazł się natomiast małżonek spadkodawcy. Jednakże § 796 ABGB przewidywał prawo małżonka do żądania zapewnienia mu przyzwoitego utrzymania[11]. Wysokość zachowku przysługującego najbliższym

bocznej. Spadkodawca posiadał natomiast pełną swobodę dysponowania majątkiem, który sam uzyskał. Zob. *System Prawa Prywatnego*, t. 10: *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2013, s. 941. Por. także: *Dziedziczenie małżonków na terenie X tomu Zwodu Praw*, „Głos Sądownictwa" 1938, nr 10, s. 779–782; A. Bobkowski, *Zwyczaje spadkowe włościan w czterech województwach kresowych*, [w:] *Zwyczaje spadkowe włościan w Polsce*, cz. 4, Warszawa 1929, s. 213 i n.

[7] Prawo XII tablic nie znało instytucji zachowku. W obliczu często pojawiającego się zjawiska pomijania przez spadkodawcę najbliższych krewnych przy rozporządzaniu testamentowym, prawodawstwo wprowadziło instytucję skargi o unieważnienie testamentu, tzw. *querela inofficiosi testamenti*. Następnie na gruncie przyjętych rozwiązań wykształcił się zwyczaj pozostawiania przez spadkodawcę czwartej części spadku, która przypadała najbliższym krewnym. W przypadku niewyodrębnienia owej części, dzieciom, rodzicom i rodzeństwu spadkodawcy przysługiwało prawo kwestionowania testamentu. Pełne zmaterializowanie instytucjonalnej ochrony prawnej dziedziców koniecznych wprowadziły konstytucje cesarskie, a potwierdziły je nowele justyniańskie. Była to instytucja zachowku, zwana również legitymą. Zob. I.S. Czemeryński, *Powszechne prawo prywatne austriackie*, Kraków 1861–1865, s. 484–485. Zob. też: M. Kuryłowicz, A. Wiliński, *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Warszawa 2005, s. 189–190.

[8] K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2006, s. 278.

[9] I.S. Czemeryński, *op. cit*., s. 484 i n.

[10] K. Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność*, Warszawa 2009, s. 121.

[11] Zob. § 796: „Małżonek nie ma wprawdzie żadnego prawa do zachowku; jeżeli jednak na przypadek przeżycia żadne zaopatrzenie umówionem nie było, należy mu się, dopóki nie wchodzi w powtórne związki małżeńskie, niedostające mu przyzwoite utrzymanie. Małżonek z własnej winy rozdzielony nie ma do tego utrzymania żadnego prawa". Zob. I.S. Czemeryński, *op. cit*., s. 500.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

krewnym spadkodawcy austriacki kodeks cywilny uzależniał od stopnia pokrewieństwa łączącego ich ze spadkodawcą. Dla każdego z dzieci wysokość zachowku wynosiła połowę (1/2) udziału, który przypadłby im według dziedziczenia ustawowego[12], natomiast zgodnie z § 766 wstępnym przysługiwał zachowek w wysokości trzeciej części udziału przypadającego w dziedziczeniu podług ustawy[13].

Kodeks austriacki przewidywał możliwość pozbawienia w testamencie najbliższych krewnych spadkodawcy prawa do zachowku w drodze wydziedziczenia. Zgodnie z brzmieniem przepisów pierwszą przyczynę pozbawienia prawa do zachowku w drodze wydziedziczenia było odstępstwo od wiary chrześcijańskiej[14]. Przesłanka powyższa nie obowiązywała, jeżeli spadkodawca sam nie był chrześcijaninem, a także gdy spadkobierca przed dokonaniem wydziedziczenia powrócił do wiary chrześcijańskiej[15]. Wśród innych przyczyn wydziedziczenia ustawodawca austriacki przewidział pozostawienie bez pomocy spadkodawcę znajdującego się w niedostatku czy też skazanie prawomocnym wyrokiem za przestępstwo na karę dożywotniego lub 20-letniego pozbawienia wolności[16]. Ponadto także uporczywe prowadzenie życia gorszącego obyczajność publiczną stanowiło przesłankę uprawniającą do pozbawienia prawa do zachowku[17]. Te same przyczyny wydziedziczenia obowiązywały w stosunku do rodziców. Dodatkowo, zgodnie z § 769 ABGB, mogli zostać wydziedziczeni, jeżeli dopuścili się zupełnego zaniedbania dziecka[18]. Odwołanie wydziedziczenia mogło nastąpić przez sporządzenie nowego rozporządzenia ostatniej woli, w którym spadkodawca wydziedziczonego dziedzica czynił spadkobiercą testamentowym[19].

Instytucję zachowku znał również niemiecki kodeks cywilny. Na gruncie rozwiązań prawnych ochrona praw dziedziców koniecznych (*Notarben*) stanowiła jedyne odstępstwo od proklamowanej swobody dyspozycji testamentowej[20]. Niemiecki kodeks do kręgu dziedziców koniecznych zaliczał zstępnych spadkodawcy, jego rodziców i małżonka[21]. Zgodnie z przepisami BGB wysokość zachowku sięgała połowy udziału, który spadkobiercy otrzymaliby, dziedzicząc według porządku ustawowego[22]. Podobnie jak prawo cywilne austriackie, tak i BGB przewidywał

[12] § 765 ABGB stanowił: „Ustawa przeznacza każdemu dziecięciu jako zachowek połowę tego, co by mu według dziedziczenia ustawniczego przypadło". Zob. *ibidem*, s. 486.

[13] *Ibidem*, s. 486–487.

[14] *Ibidem*, s. 487; K. Sójka-Zielińska, *Historia*..., s. 278–279.

[15] I.S. Czemeryński, *op. cit.*, s. 488–489.

[16] *Ibidem*, s. 487–488; M. Załucki, *Wydziedziczenie w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2010, s. 74–75.

[17] I.S. Czemeryński, *op. cit.*, s. 489.

[18] *Ibidem*, s. 488; K. Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje*..., s. 122.

[19] I.S. Czemeryński, *op. cit.*, s. 490.

[20] K. Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje*..., s. 334.

[21] *Ibidem*, s. 334–335.

[22] Zob. *Kodeks cywilny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej (przekład urzędowy)*, Warszawa – Toruń 1923, § 2303, dalej jako: BGB.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

możliwość pozbawienia najbliższych krewnych spadkodawcy prawa do zachowku w testamencie w drodze wydziedziczenia. Mogło ono nastąpić w przypadku zaistnienia zdarzeń prawnych ściśle określonych przez ustawę. Wśród przesłanek skutkujących możliwością wydziedziczenia znalazły się: nastawanie na życie spadkodawcy, cielesne sponiewieranie spadkodawcy, dopuszczenie się ciężkiego przestępstwa przeciw spadkodawcy oraz popełnienie wykroczenia przeciw obowiązkom alimentacyjnym[23]. Ponadto, zgodnie z brzmieniem § 2333, ogólną przesłankę wydziedziczenia stanowiło „bezecne lub niemoralne prowadzenie się potomka wbrew woli spadkodawcy", co niewątpliwie pozwalało kwalifikowanie jak największej liczby zachowań jako czynów skutkujących możliwością pozbawienia prawa do zachowku[24]. Analogiczne przesłanki wydziedziczenia odnosiły się do pozostałych dziedziców koniecznych.

Należy zauważyć, że przyjęcie systemu zachowku przez niemiecki kodeks cywilny stanowiło odpowiedź na istotę prowadzonej wówczas polityki społeczno-ekonomicznej w obliczu panującego kryzysu agrarnego, spowodowanego nadmiernym rozdrabnianiem majątków ziemskich[25]. System zachowku obligował spadkodawcę wyłącznie do wypłaty dziedzicom koniecznym odpowiedniej sumy pieniężnej, stanowiącej część udziału ustawowego, nie zaś do podziału spadku w naturze, co w konsekwencji zapobiegało dokonywaniu podziału nieruchomości gruntowych i przedsiębiorstw kapitalistycznych[26].

REZERWA (KODEKS NAPOLEONA)

Odmienną regulację ochrony praw dziedziców koniecznych wprowadził Kodeks Napoleona, przewidując system rezerwy. Instytucja rezerwy, inaczej niż zachowku, wywodziła się z prawa germańskiego[27]. Jej istota polegała na tym, że cały spadek ulegał podziałowi na dwie idealne części, tj. część rozrządzaną i rezerwę. Spadkodawca w ramach swobody testowania mógł dowolnie rozporządzać wyłącznie częścią rozrządzaną, zaś część zwana rezerwą bezwzględnie musiała przypaść dziedzicom koniecznym w naturze (*in natura*)[28]. Jak słusznie wywodzi K. Sójka-Zielińska, odmiennie aniżeli w przypadku zachowku, w systemie rezerwy dziedzice konieczni stawali się faktycznymi spadkobiercami, nie zaś wyłącznie wierzycielami spadku[29].

[23] Zob. § 2333 BGB. Por. także: K. Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje*..., s. 334–335.

[24] Zob. M. Załucki, *op. cit.*, s. 74.

[25] K. Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje*..., s. 335. Por. także: K. Krasowski, B. Lesiński, K. Sikorska-Dzięgielewska, J. Walachowicz, *Powszechna historia państwa i prawa*, Poznań 1993, s. 410.

[26] S. Płaza, *op. cit.*, s. 77.

[27] W Szwajcarskim Kodeksie Cywilnym (Zivilgesetzbuch), zwanym powszechnie ZGB, odpowiednik rezerwy stanowiła część obowiązkowa. Por. A. Dziadzio, *op. cit.*, s. 372.

[28] E. Borkowska-Bagieńska, B. Lesiński, *Historia prawa sądowego*, Poznań 2000, s. 225.

[29] K. Sójka-Zielińska, *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, Warszawa 2008, s. 113.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

W myśl postanowień Kodeksu Napoleona do kręgu dziedziców koniecznych, którym przypadała część obowiązkowa, należeli zstępni prawi oraz wstępni spadkodawcy[30]. Należy przy tym zaznaczyć, że Kodeks Napoleona zrównał pozycję prawną dzieci prawych z dziećmi uprawnionymi (tj. zrodzonymi poza małżeństwem, lecz uznanymi w następstwie późniejszego małżeństwa rodziców) oraz przysposobionymi[31]. Wysokość części obowiązkowej zgodnie z treścią art. 913 KN każdorazowo była uzależniona od liczby dzieci prawych spadkodawcy. I tak w przypadku jednego dziecka część obowiązkowa sięgała 1/2 majątku, jeżeli posiadał dwoje dzieci – 2/3, zaś w przypadku pozostawienia trójki i więcej dzieci część obowiązkowa wynosiła 3/4 majątku[32]. *A contrario* spadkodawca mógł swobodnie rozporządzać w testamencie odpowiednio 1/2, 1/3 lub 1/4 wartości spadku. W razie braku dzieci spadkodawcy, część obowiązkowa przypadała dalszym zstępnym testatora tytułem zastępstwa. Otrzymywali oni część należną osobie, którą zastępowali, bowiem przy określaniu części obowiązkowej uwzględniano wyłącznie dzieci żyjące oraz zmarłe, które pozostawiły zstępnych[33]. Zgodnie z art. 915 KN, w przypadku braku zstępnych spadkodawcy, uprawnionymi do części obowiązkowej stawali się wstępni spadkodawcy[34]. Wysokość przypadającej im części była determinowana faktem pozostawania wstępnych w obu liniach bądź tylko w jednej, ponieważ otrzymywali oni odpowiednio połowę spadku (w przypadku istnienia wstępnych w obu liniach) oraz 1/4 majątku (w przypadku istnienia wstępnych tylko w jednej linii)[35].

Obowiązujący od 1826 r. na ziemiach centralnych i wschodnich Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego (KCKP) w zakresie prawa spadkowego pozostawił w mocy obowiązujące przepisy Kodeksu Napoleona, zmienił natomiast zakres praw spadkowych małżonka spadkodawcy[36]. Na gruncie KCKP małżonek otrzymał prawo do spadku w zbiegu z krewnymi spadkodawcy, zaliczając się jednocześnie do kręgu dziedziców koniecznych[37]. Wysokość części nierozrządzanej, przypadającej małżonkowi, określał art. 235 KCKP, zabraniający dokonywania rozporządzeń pod tytułem darmym, które zmniejszałyby więcej niż o połowę udział spadkowy dziedziczącego współmałżonka[38].

[30] J.J. Delsol, *Zasady Kodeksu Napoleona w związku z nauką i jurysprudencją*, t. 3, Warszawa 1874, s. 189–190. Zob. szerzej: J. Bieda, D. Wiśniewska-Jóźwiak, *Zasady dziedziczenia ustawowego na ziemiach Królestwa Polskiego po 1826 roku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 2014, t. 66, z. 1, s. 107–108.

[31] J.J. Delsol, *op. cit*., s. 191.

[32] *Ibidem*, s. 189; K. Sójka-Zielińska, *Kodeks Napoleona*..., s. 112.

[33] J.J. Delsol, *op. cit*., s. 194.

[34] *Ibidem*.

[35] J. Bieda, *op. cit*., s. 33.

[36] J. Bieda, D. Wiśniewska-Jóźwiak, *op. cit*., s. 105.

[37] *Historia państwa i prawa polskiego*, red. J. Bardach, t. 3, Warszawa 1981, s. 506–507.

[38] *Ibidem*; J. Walewski, *Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego, objaśniony motywami do prawa i jurysprudencją,* Warszawa 1872, s. 95.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

Zgodnie z ogólną ideą konstrukcji rezerwy, w razie dokonania przez spadkodawcę rozrządzeń testamentowych z naruszeniem praw dziedziców koniecznych, przysługiwała im skarga o zmniejszenie dokonanego rozrządzenia do wysokości części rozrządzanej (art. 920 KN)[39]. Prawo wniesienia przedmiotowej skargi materializowało się z chwilą otwarcia spadku. Skargę o zmniejszenie można było wytaczać w myśl zasad ogólnych w ciągu 30 lat od chwili otwarcia spadku[40]. W następstwie wniesionej skargi, w myśl art. 923 KN, w pierwszym rzędzie redukcji ulegały zapisy testamentowe, bez wyszczególnienia między zapisami ogólnymi i szczególnymi[41]. W przypadku, kiedy dokonane uszczuplenia nie wystarczyły na pokrycie niedoboru rezerwy, wówczas redukcji ulegały poczynione za życia spadkodawcy darowizny, licząc od ostatnio uczynionej, aż do najdawniejszej[42]. Skarga o zmniejszenie przysługiwała nie tylko przeciwko zapisobiercom i obdarowanym, ale także przeciwko osobom trzecim, które nabyły nieruchomości wchodzące w skład darowizn. Stąd też w doktrynie nierzadko wskazuje się, iż ochrona praw dziedziców koniecznych dominowała nad pewnością obrotu gospodarczego[43].

OCHRONA PRAW DZIEDZICÓW KONIECZNYCH NA GRUNCIE DEKRETU O PRAWIE SPADKOWYM 1946 R.

Prawo spadkowe Polski Ludowej, wprowadzone na mocy dekretu z dnia 8 października 1946 r., stanowiło wyraz działalności unifikacyjnej powołanej wówczas Komisji Kodyfikacyjnej[44]. Mimo że w toku prac kodyfikacyjnych próbowano wprowadzić system rezerwy, dekret o prawie spadkowym w swych rozwiązaniach prawnych poświęconych ochronie praw dziedziców koniecznych wcielił w życie znaną austriackiej (ABGB) i niemieckiej (BGB) kodyfikacji cywilnej instytucję zachowku[45].

W świetle postanowień niniejszego dekretu spadkobiercami koniecznymi byli zstępni spadkodawcy, jego małżonek oraz rodzice, którzy byliby powołani do spadku z ustawy[46]. Dekret przewidywał możliwość pozbawienia uprawnionych dziedziców do zachowku w drodze wydziedziczenia. Do ustawowych przesłanek

[39] K. Sójka-Zielińska, *Kodeks Napoleona*..., s. 113.

[40] J.J. Delsol, *op. cit*., s. 210.

[41] J. Bieda, *op. cit*., s. 39.

[42] J.J. Delsol, *op. cit*., s. 206.

[43] K. Sójka-Zielińska, *Kodeks Napoleona*..., s. 112.

[44] Dekret Krajowej Rady Narodowej z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe (Dz.U. z 1946 r., nr 60, poz. 328), dalej jako: dekret o prawie spadkowym.

[45] A. Moszyńska, *Prawo spadkowe w Polsce w latach 1918–1964 – główne postulaty badawcze*, „Z Dziejów Prawa" 2014, t. 7 (15), s. 250–251. Zob. szerzej: L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000, s. 529; A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2013, s. 201–202.

[46] Zob. M. Załucki, *op. cit*., s. 80.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

wydziedziczenia zaliczał: a) dopuszczenie się zbrodni lub uporczywe prowadzenie niemoralnego życia wbrew woli spadkodawcy, 2) dopuszczenie się względem spadkodawcy lub najbliższej mu osoby umyślnego przestępstwa przeciwko zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci, 3) złośliwe lub uporczywe niedopełnianie względem spadkodawcy ciążących na nim obowiązków utrzymania lub innych obowiązków rodzinnych[47]. Poza wymienionymi powyżej przyczynami dekret wprowadzał szczególne przesłanki wydziedziczenia w stosunku do małżonka oraz zstępnego spadkodawcy. Otóż art. 146 § 2 dekretu umożliwiał wydziedziczenie małżonka spadkodawcy z przyczyn, na podstawie których mógłby uzyskać rozwód z jego winy[48]. Ponadto spadkodawca miał możliwość wydziedziczenia zstępnego z powodu marnotrawstwa lub znacznego zadłużenia[49]. Wówczas należny wydziedziczonemu spadkobiercy zachowek miał przypadać jego zstępnym. Z kolei zgodnie z art. 149 dekretu spadkodawca nie miał możliwości wydziedziczenia spadkobiercy, któremu przebaczył[50].

Wysokość zachowku wynosiła połowę udziału spadkodawcy koniecznego, który przypadłby mu, gdyby został powołany do dziedziczenia z ustawy, przy czym należy podkreślić, że zachowek nie mógł być ograniczony warunkiem, terminem, a także obciążony zapisem lub poleceniem[51]. Roszczenie o zachowek oraz o uzupełnienie zachowku ulegało przedawnieniu z upływem 5 lat od dnia otwarcia spadku, zaś w przypadku dziedziczenia testamentowego – z upływem 5 lat od dnia ogłoszenia testamentu[52].

OCHRONA PRAW DZIEDZICÓW KONIECZNYCH W KODEKSIE CYWILNYM Z 1964 R.

Obowiązujący od 1 stycznia 1965 r. Kodeks cywilny w zakresie regulacji ochrony prawnej dziedziców koniecznych wprowadził instytucję zachowku, znaną austriackiej (ABGB) i niemieckiej (BGB) kodyfikacji cywilnej, a także wprowadzoną przez dekret o prawie spadkowym z 1946 r.[53] Zgodnie z istotą zachowku uprawnionym najbliższym członkom rodziny spadkodawcy w razie pominięcia w testamencie przysługuje roszczenie pieniężne o zapłatę równowartości przysługującej im części udziału spadkowego[54].

[47] Zob. art. 146 dekretu o prawie spadkowym; M. Załucki, *op. cit*., s. 82.

[48] Art. 146 § 2 dekretu o prawie spadkowym: „Spadkodawca może wydziedziczyć swego małżonka nadto z przyczyny, na podstawie której mógłby uzyskać rozwód z jego winy […]".

[49] Art. 147 dekretu o prawie spadkowym; M. Załucki, *op. cit*., s. 82.

[50] S. Machalski, *Istota zachowku według prawa spadkowego*, „ Przegląd Notarialny" 1949, nr 5–6, s. 444 i n.

[51] Art. 155 dekretu o prawie spadkowym.

[52] Art. 159 dekretu o prawie spadkowym.

[53] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U., nr 16, poz. 93 z późn. zm.), dalej jako: k.c.

[54] J.S. Piątowski, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2003, s. 216.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

Art. 991 § 1 k.c. wyznacza krąg podmiotów uprawnionych do zachowku, zgodnie z którym uprawnionymi do zachowku są zstępni, małżonek i rodzice spadkodawcy[55]. Jednakże należy zaważyć, iż uprawnienie to przysługuje powyższym podmiotom, o ile są oni powołani do spadku z ustawy, zatem o tym, komu w konkretnym przypadku rzeczywiście przysługuje zachowek, decyduje kolejność powołania do spadku w myśl przepisów o dziedziczeniu[56]. I tak w pierwszej kolejności do zachowku powołani są zstępni spadkodawcy, natomiast rodzice tylko w przypadku braku zstępnych spadkodawcy[57]. Uprawnieni do zachowku mogą otrzymać należną im część bądź w postaci dokonanej jeszcze za życia spadkodawcy darowizny, bądź w postaci zapisu, bądź w drodze powołania do spadku[58]. Jeżeli suma otrzymanych aktywów nie pokrywa wartości należnego zachowku, uprawnionym dziedzicom przysługuje roszczenie o jego uzupełnienie. Należy odnotować, że roszczenie uprawnionego, w przypadku pozostawienia testamentu, kierowane jest przeciwko spadkobiercy testamentowemu. W razie dziedziczenia ustawowego zobowiązanym do wypłaty równowartości lub uzupełnienia zachowku może okazać się spadkobierca ustawowy, na rzecz którego spadkodawca za życia uczynił darowiznę[59]. Odpowiedzialność spadkobiercy testamentowego/ustawowego za zachowek jest uzależniona od sposobu przyjęcia przez niego spadku. W przypadku prostego przyjęcia spadku spadkobierca odpowiada bez ograniczeń. Odpowiedzialność ta ulega ograniczeniu, jeżeli spadkobierca przyjął spadek z dobrodziejstwem inwentarza[60]. Szczególne regulacje, chroniące uprawnionego do zachowku, dotyczą sytuacji, gdy jest on powołany do spadku, będąc równocześnie obciążonym zapisami lub poleceniami testamentowymi albo zobowiązanym do zaspokojenia roszczeń o zachowek innych uprawnionych[61]. W celu zapobieżenia niebezpieczeństwu otrzymania przez uprawnionego do zachowku mniej, niż wynosi jego zachowek, przepisy stanowią, iż za przedmiotowe zobowiązania spadkobierca odpowiada wyłącznie do nadwyżki przekraczającej jego własny zachowek[62].

Obowiązujące prawo spadkowe w sposób wyczerpujący reguluje sytuacje, w których dziedzicom ustawowym nie przysługuje prawo do zachowku. Przede wszystkim uprawnienie do zachowku nie przypada osobom, które są traktowane jakby nie dożyły chwili otwarcia spadku, tj. spadkobiercom, którzy zrzekli się dziedziczenia, zostali uznani za niegodnych oraz odrzucili spadek[63]. Po wtóre,

[55] M. Pogonowski, *Podmioty uprawnione i zobowiązane do zachowku*, „Rejent" 2009, nr 4, s. 97–98.

[56] J.S. Piątowski, *op. cit*., s. 217–218; H. Witczak, A. Kawałko, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2014, s. 168.

[57] J. Ignaczewski, *Prawo spadkowe. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 215.

[58] L. Kaltenbek-Skarbek, W. Żurek, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2012, s. 75–76.

[59] J. Ignaczewski, *op. cit*., s. 221–222.

[60] *Ibidem*, s. 225–226.

[61] Por. *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, t. 3, Warszawa 2013, s. 745.

[62] E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2008, s. 164.

[63] *Ibidem*, s. 158.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

zgodnie z obowiązującymi przepisami zachowek nie należy się małżonkowi wyłączonemu od dziedziczenia w trybie art. 940 k.c.[64] Trzecią przyczynę stanowi pozbawienie prawa do zachowku w drodze wydziedziczenia[65]. Przy czym należy podkreślić, iż wydziedziczenie jest skuteczne, jeżeli nastąpiło w ważnym testamencie z przyczyn wyraźnie określonych przez ustawę[66]. Kodeks w art. 1008 w sposób enumeratywny wymienia przyczyny wydziedziczenia. Zgodnie z omawianym przepisem pierwszą przesłanką wydziedziczenia jest uporczywe, sprzeczne z zasadami współżycia społecznego postępowanie uprawnionego wbrew woli spadkodawcy[67]. Należy przy tym zauważyć, że przesłanka ta obejmuje zarówno dopuszczanie się przestępstw, jak i zachowań niestanowiących czynu zabronionego, lecz godzących w ogólnie przyjęte zasady współżycia społecznego (np. spadkobierca nie podejmuje pracy zarobkowej, nadużywa alkoholu). Ponadto ustawa wymaga, aby zachowanie uprawnionego wyczerpywało znamiona uporczywości, tj. aby trwało przez pewien powtarzający się okres oraz żeby spotkało się z dezaprobatą, czyli sprzeciwem uprawnionego[68]. Kolejną przyczyną wydziedziczenia jest dopuszczenie się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci[69]. Ostatnią przesłankę, której zaistnienie legitymuje spadkodawcę do pozbawienia prawa do zachowku najbliższych, jest fakt uporczywego niedopełniania przez uprawnionego obowiązków rodzinnych wobec spadkodawcy[70]. Przepis ten ma na względzie nie tylko obowiązki o charakterze alimentacyjnym, takie jak dostarczenie środków utrzymania, ale również polegające na udzieleniu pomocy pozostającemu w potrzebie spadkodawcy[71].

---

[64] Wyłączenie małżonka od dziedziczenia następuje, jeżeli spadkodawca wystąpił o orzeczenie rozwodu albo separacji z jego winy, a żądanie to było uzasadnione. Zob. J.S. Piątowski, *op. cit*., s. 74–75.

[65] L. Kaltenbek-Skarbek, W. Żurek, *op. cit*., s. 80.

[66] *System Prawa Prywatnego*, t. 10: *Prawo spadkowe*, s. 954.

[67] M. Załucki, *op. cit*., s. 345–346.

[68] Zob. wyrok SA w Szczecinie z dnia 4 marca 2014 r., I ACa 887/12, Lex nr 1474828: „Przyczyna wydziedziczenia wymieniona w art. 1008 pkt 3 k.c. polega na uporczywym niedopełnianiu względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych. Zachowanie takie odnosić się musi do osoby spadkodawcy i dotyczyć niedopełniania obowiązków rodzinnych właśnie względem niego. Doktryna podaje liczne przykłady takiego zachowania, jak np.: niewykonywanie obowiązku alimentacyjnego, nieudzielanie opieki, brak pomocy w chorobie. Jednak co więcej – zachowanie takie musi nosić cechy uporczywości, czyli być długotrwałe lub wielokrotne. Ocena wykonywania obowiązków rodzinnych, o których mowa w tym przepisie, a obejmujących nie tylko obowiązek alimentacyjny, ale także m.in. obowiązek pieczy i pomocy w chorobie, czy w związku ze stanem zdrowia, jak też w związku z innymi trudnościami życiowymi, nie może być jednak oderwana od realiów określonego przypadku".

[69] M. Załucki, *op. cit*., s. 347–350.

[70] *Kodeks cywilny. Komentarz*, s. 778.

[71] J.S. Piątowski, *op. cit*., s. 229.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

Ustawodawca uzależnił skuteczność wydziedziczenia od jego dokonania w ważnym testamencie z podaniem przyczyny wyraźnie przewidzianej przez ustawę[72]. Ponadto okoliczność stanowiąca podstawę pozbawienia prawa do zachowku winna istnieć faktycznie. Mimo spełnienia powyższych przesłanek wydziedziczenie staje się bezskuteczne, jeżeli spadkodawca przebaczył wydziedziczonemu spadkobiercy[73]. Przebaczenie zwykło się pojmować w doktrynie jako akt o charakterze uczuciowym, polegający na puszczeniu w niepamięć doznane krzywdy i odczute urazy[74]. Akt przebaczenia nie stanowi oświadczenia woli, dlatego nie jest wymagany do jego skuteczności zamiar, a nawet świadomość wywołania skutków prawnych ze strony spadkodawcy. Koniecznym elementem jest znajomość faktów uzasadniających wydziedziczenie. Ponadto, zgodnie z art. 1010 § 2 k.c., skuteczność aktu przebaczenia nie jest uzależniona od posiadania przez spadkodawcę pełnej zdolności do czynności prawnych, lecz wystarczające jest, jeżeli działa on z dostatecznym rozeznaniem[75].

Polskie prawo spadkowe prezentuje unikalne rozwiązanie w zakresie zróżnicowania wysokości przysługujących dziedzicom koniecznym uprawnień. Ustawodawca uzależnił wysokość zachowku od dwóch czynników, tj. od wieku i trwałej niezdolności do pracy uprawnionych. I tak małoletniemu zstępnemu spadkodawcy oraz innemu uprawnionemu trwale niezdolnemu do pracy przysługuje zachowek w wysokości 2/3 udziału spadkowego, zaś wysokość zachowku przysługującego pozostałym dziedzicom koniecznym wynosi połowę (1/2) tego udziału[76]. Chociaż ustawodawca wyraźnie nie wskazuje, sądzić należy, iż przy określaniu małoletniości i niezdolności do pracy miarodajna jest chwila otwarcia spadku[77].

Jako że roszczenie o zachowek jest ze swej istoty roszczeniem majątkowym, ulega ono przedawnieniu. Kodeks cywilny, zgodnie z ogólnymi zasadami przedawniania roszczeń, przewiduje 3-letni termin przedawnienia, liczony od chwili ogłoszenia testamentu – w przypadku roszczeń przeciwko spadkobiercy[78]. W odniesieniu do roszczeń, które służą przeciwko obdarowanemu o uzupełnienie zachowku, 3-letni termin przedawnienia jest liczony od momentu otwarcia spadku[79].

---

[72] *Kodeks cywilny. Komentarz*, s. 781.

[73] Podkreślenia wymaga fakt, iż pogląd ten jest dyskusyjny, ponieważ część przedstawicieli doktryny prawa cywilnego stoi na stanowisku, jakoby przebaczenie nie odnosiło skutku wstecznego, tj. nie powodowało bezskuteczności wydziedziczenia, które nastąpiło wcześniej. Por. P. Księżak, *Przebaczenie w polskim prawie cywilnym*, „Państwo i Prawo" 2006, z. 11, s. 57, *passim*.

[74] J.S. Piątowski, *op. cit*., s. 61.

[75] *System Prawa Prywatnego*, t. 10: *Prawo spadkowe*, s. 969; A. Doliwa, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2010, s. 98.

[76] E. Skowrońska-Bocian, *op. cit*., s. 165; A. Doliwa *op. cit*., s. 99.

[77] J.S. Piątowski, *op. cit*., s. 218.

[78] A. Szpunar, *Przedawnienie uprawnień z tytułu zachowku*, „Rejent" 2001, nr 9, s. 63–65.

[79] *Ibidem*.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

PODSUMOWANIE

Kończąc rozważania dotyczące obu instytucji chroniących prawa dziedziców koniecznych, tj. zachowku i rezerwy, warto tytułem podsumowania poddać analizie wady i zalety wypływające z obu tych rozwiązań ustrojowo-prawnych. W doktrynie powszechnie przyjmuje się, iż system rezerwy w większym stopniu realizuje funkcję ochrony interesów najbliższych członków rodziny zmarłego[80]. Przede wszystkim pozwala on na uzyskanie prawa do spadku w naturze, dzięki czemu wpisuje się w materializację zasad słuszności i sprawiedliwości przez chociażby jednakowe zaangażowanie wszystkich spadkobierców w ponoszenie ciężarów związanych ze spadkiem lub możliwość uzyskania konkretnych przedmiotów wchodzących w skład spadku[81]. Do wad rezerwy jej kontestatorzy zaliczają nieelastyczny charakter tej instytucji, który nadmiernie krępuje swobodę spadkodawcy w zakresie rozrządzeń testamentowych, a także staje się przyczyną długotrwałych i skomplikowanych procesów o dział spadku między spadkobiercami testamentowymi i koniecznymi[82]. Jednakże największą ujmę omawianego systemu stanowi fakt, iż podział spadku w naturze prowadził do nadmiernego rozdrabniania majątków, głównie gospodarstw wiejskich i przedsiębiorstw kapitalistycznych, powodując kryzys polityki agrarnej państwa.

W odniesieniu do oceny zachowku, zważyć należy, iż ze względu na odmienny charakter obu instytucji zalety zachowku zwykło się poczytywać za wady rezerwy i na odwrót[83]. System zachowku zapewnia spadkodawcy większą swobodę w zakresie testowania. Ponadto wskazuje się, że rozliczenia z tytułu zachowku rodzą mniej komplikacji, ponieważ dokonują się w pieniądzu.

Do wad zachowku jego oponenci zaliczają natomiast przyznanie słabszej ochrony najbliższym członkom rodziny, przejawiającej się chociażby w utrudnionym dochodzeniu wierzytelności w przypadku braku informacji o wartości i rozmiarach spadku. Podobnych trudności w oszacowaniu wartości masy majątkowej i realizacji roszczenia nastręczają okoliczności związane z istotą jego formy pieniężnej, jak np. możliwość inflacji lub nieposiadanie przez dłużnika majątku nadającego się do sprawnego spieniężenia[84].

O wyborze jednej z instytucji decyduje zatem ustawodawca, biorąc pod rozwagę okoliczności pozwalające ocenić, które z rozwiązań okaże się bardziej sprawiedliwe i odpowiadające ogólnemu systemowi prawa spadkowego. Wydaje się

[80] M.A. Zacharasiewicz, *Zachowek czy rezerwa? Głos w dyskusji nad potrzebami i kierunkami zmian polskiego prawa spadkowego*, „Rejent" 2006, nr 2, s. 196.

[81] *Ibidem*, s. 197; *System Prawa Prywatnego*, t. 10: *Prawo spadkowe*, s. 942.

[82] M.A. Zacharasiewicz, *op. cit*., s. 197; A. Szpunar, *Uwagi o prawie do zachowku*, „Rejent" 2001, nr 2, s. 14–15.

[83] M.A. Zacharasiewicz, *op. cit*., s. 198.

[84] *Ibidem*, s. 199.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

jednak, iż system zachowku znajduje głębokie zakorzenienie w prawie polskim i tym samym tracą uzasadnienie spory o wyższości jednej instytucji nad drugą[85]. Ponadto zachowek oferuje lepsze poszanowanie woli testatora oraz ochronę stabilności systemu prawnego.

BIBLIOGRAFIA

Bieda J., *Testament – prawo a praktyka Królestwa Polskiego w świetle akt notariuszy zgierskich w latach 1826–1875*, Łódź 2013.
Bieda J., Wiśniewska-Jóźwiak D., *Zasady dziedziczenia ustawowego na ziemiach Królestwa Polskiego po 1826 roku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 2014, t. 66, z. 1.
Bobkowski A., *Zwyczaje spadkowe włościan w czterech województwach kresowych*, [w:] *Zwyczaje spadkowe włościan w Polsce*, cz. 4, Warszawa 1929.
Borkowska-Bagieńska E., Lesiński B., *Historia prawa sądowego*, Poznań 2000.
Czemeryński I.S., *Powszechne prawo prywatne austriackie*, Kraków 1861–1865.
Dekret Krajowej Rady Narodowej z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe (Dz.U. z 1946 r., nr 60, poz. 328).
Delsol J.J., *Zasady Kodeksu Napoleona w związku z nauką i jurysprudencją*, t. 3, Warszawa 1874.
Doliwa A., *Prawo spadkowe*, Warszawa 2010.
Dziadzio A., *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2012.
Dziedziczenie małżonków na terenie X tomu Zwodu Praw, „Głos Sądownictwa" 1938, nr 10.
Górnicki L., *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000.
Historia państwa i prawa polskiego, red. J. Bardach, t. 3, Warszawa 1981.
Ignaczewski J., *Prawo spadkowe. Komentarz*, Warszawa 2004.
Kaltenbek-Skarbek L., Żurek W., *Prawo spadkowe*, Warszawa 2012.
Kodeks cywilny. Komentarz, red. K. Osajda, t. 3, Warszawa 2013.
Kodeks cywilny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej (przekład urzędowy), Warszawa – Toruń 1923.
Korobowicz A., Witkowski W., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2003.
Krasowski K., Lesiński B., Sikorska-Dzięgielewska K., Walachowicz J., *Powszechna historia państwa i prawa*, Poznań 1993.
Księżak P., *Przebaczenie w polskim prawie cywilnym*, „Państwo i Prawo" 2006, z. 11.
Kuryłowicz M., Wiliński A., *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Warszawa 2005.
Lityński A., *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2013.
Machalski S., *Istota zachowku według prawa spadkowego*, „ Przegląd Notarialny" 1949, nr 5–6.
Moszyńska A., *Prawo spadkowe w Polsce w latach 1918–1964 – główne postulaty badawcze*, „Z Dziejów Prawa" 2014, t. 7 (15).
Piątowski J.S., *Prawo spadkowe*, Warszawa 2003.
Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 2, Kraków 1994.
Pogonowski M., *Podmioty uprawnione i zobowiązane do zachowku*, „Rejent" 2009, nr 4.
Skowrońska-Bocian E., *Prawo spadkowe*, Warszawa 2008.
Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 2006.
Sójka-Zielińska K., *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, Warszawa 2008.
Sójka-Zielińska K., *Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność*, Warszawa 2009.

[85] A. Szpunar, *Uwagi o prawie*..., s. 13.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:00:15

System Prawa Prywatnego, t. 10: *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2013.
Szpunar A., *Przedawnienie uprawnień z tytułu zachowku*, „Rejent" 2001, nr 9.
Szpunar A., *Uwagi o prawie do zachowku*, „Rejent" 2001, nr 2.
Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U., nr 16, poz. 93 z późn. zm.).
Walewski J., *Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego, objaśniony motywami do prawa i jurysprudencją*, Warszawa 1872.
Witczak H., Kawałko A., *Prawo spadkowe*, Warszawa 2014.
Wyrok SA w Szczecinie z dnia 4 marca 2014 r., I ACa 887/12, Lex nr 1474828.
Zacharasiewicz M.A., *Zachowek czy rezerwa? Głos w dyskusji nad potrzebami i kierunkami zmian polskiego prawa spadkowego*, „Rejent" 2006, nr 2.
Załucki M., *Wydziedziczenie w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2010.

SUMMARY

The aim of the paper is to review the institutions of the inheritance law regulating the issues of protection of necessary heirs' rights, that is legitime and reserve, legally binding in the Polish lands in the 19th and 20th centuries. In the context of divergence between the two institutions, their essence is briefly discussed and major differences between their regulations are presented. Moreover, in the summary, the author analyses advantages and disadvantages resulting from the systemic and legal solutions of the presented institutions. A fundamental principle of the modern inheritance law is the rule of free disposition of one's property in the event of death. However, the rule of free bequeathing has been limited in its material aspect through protection of necessary heirs' rights, which had its institutional expression in the legal solutions adopted in the inheritance laws of the 19th-century European civil codes. The essence of the protection of necessary heirs' rights consisted in the fact that they could not be excluded from succession without justification. In modern civil codifications, the institutional expression of legal protection of the closest family members was the system of legitime (known in the Austrian civil code – ABGB and the German civil code – BGB) and the system of reserve (regulated in the Napoleonic Code).

Keywords: necessary heirs; legitime; reserve; civil code; German civil code; Austrian civil code; Napoleonic Code; testament; inheritance